

Roma Bončkutė

Klaipėdos universitetas

Recenzuojama:

*Pamokslai vairingose materijose,
sakyti Ambrozijaus Pabrėžos,*

*rankraštį šifravo Aurelija Gritėnienė ir Rita Šepetytė,
parengė Rita Šepetytė,
DVD programavo MB „Zetabitas“*

Vilnius: Lietuvių kalbos institutas,
2020, 815 p. ISBN 978-609-411-278-2

Aurelijos Gritėnienės ir Ritos Šepetytės dėka pirmą kartą paskelbtas produktyviausio XVIII–XIX a. pamokslininko Jurgio Ambrozijaus Pabrėžos (1771–1849) lietuvių kalba rašytų pamokslų rinkinys *Pamokslai vairingose materijose, sakyti Ambrozijaus Pabrėžos* (toliau – PVM). Knygoje paskelbti visi šiaandien Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomo rankraščio PAMOKSLAY || Wayringosy Materyjosy || Ať roźniu wyitu, iwayriusy łaykusy || Sakity || par || Kónyga Ambroźiejó Pabreža Tercyjorió || Zokana Swęta Tiewa Prąćżyszkaus, kaip minėta, lietuviški tekstai, iš kurių keturi nėra Pabrėžos. Kodėl autoriaus sudaryto rinkinio visuma nebuvo išlaikyta – nemotyvuojama.

Pamokslų tekstai parengti kvalifikuotai, nes abi tekstų rengėjos – ilgametės Pabrėžos tekstų tyrėjos, kartu su kitais rengusios spaudai svarbiausią jo veikalą *Tayslós Augumyynis* (1848), paskelbtą nuo rankraščio parašymo pradžios praėjus 175 metams: 2009 m. buvo išleista pirmoji dalis, 2014 m. – antroji, o 2015 m. – trečioji¹. Šio botanikos mokslininkų pripažinto veikalo² autorius yra vertinamas ir homiletikos³ bei

1 Pabrėža 2009; Pabrėža 2014; Pabrėža 2015.

2 2008 m. Pabrėžos botanikos veikalo *Taislius augyminis* rankraštis, kurį sudaro 1042 puslapiai, įtrauktas į UNESCO objektų sąrašą.

3 Vienas pirmųjų Pabrėžos pamokslavimo įvertinimą ir rinkinių sąrašą pateikė

1848 m. Motiejus Valančius (Valančius 2013, 413–416); Viktoras Gidžiūnas išsamiai apžvelgė ankstesnius Pabrėžos pamokslų tyrimus ir papildė originaliomis įžvalgomis: Gidžiūnas 1993, 84–105; 109–202.

lietuvių rašomosios kalbos istorijos tyrėjų⁴. Todėl stambaus pamokslų rinkinio leidimas – didžiulė pagalba norintiesiems plėtoti Pabrėžos pamokslų tyrimus. *PVM* rengėjos nevengė perimti ankstesnių XIX a. pamokslų tyrėjų patirties. Antai Giedriaus Subačiaus tyrimai padėjo rengėjoms patikslinti pamokslų datavimą, aprašyti pamokslų rašybos ir kalbos ypatumus (p. 36, p. 794, p. 797); nurodoma, kad pasinaudota Pauliaus Vaidoto Subačiaus, išleidusio Silvestro Gimžausko pamokslų rinkinį, rodyklės sudarymo principais (p. 800).

PVM neaptarta, kodėl imtasi būtent šio išlikusio pamokslų rinkinio leidimo. Juk didžiausias (1244 p.) ir chronologiniu požiūriu pirmesnis iš šiandien žinomų Pabrėžos rinkinių yra

KNINGA. – Tórėti sawiey || Kozonius ónt nekóriu Nedielys Dyinu. || yr ónt łabay daug Szwęcziu. || Teypogi: || Nekóriusy Prisyropyiymusy koku || Atpósku. – yr Apszyrni Pamoksla apey || Pabağa Swieta. – Ont gała Kozonius: || tad pri Jsywedynyma Altaristas pri sawa || Altoriaus: tad pri Apiemyma Administra-||cyiys kokios Bažnyczys. – Pri to dar || Kozonius pri Nabasztyku: tad priymat || Nabasztyka ónt Pałaydoiyma: tad łay-||kó pałaydoiyma: tad łaykó Metu Só-||kaktówiu Nabasztyka. – || Sakitus roźniu-||sy łaykusy, yr ónt roźniu wyitu par Kó-||nyga Jórđi Ambroziejó Pabreža pyr=||miaus Kónyga Swiecka, paskiaus Tercyjorió Zo-||kana Szwęta Prónczyszkus Serafickojy. A=||piprowity i wyina Kninga Metusy 1822. – || Kretingoy⁵.

PVM skaitytojams būtų įdomu sužinoti šio didžiojo ir kurį laiką iš tyrėjų akiračio dingusio rankraščio keliones, sėkmingai 2019 m. pasibaigusias Kretingos muziejuje. Rinkinio autografa muziejui padovanojo brolis pranciškonas Julius Sasnauskas, paragintas Vilniuje gyvenančio *Pajūrio naujienų* bendraautorius Romualdo Beniušio. Jungtinėse Amerikos Valstijose apie 1960–1970 m. atsidūrusį pamokslų originalą Sasnauskui perdavė brolis pranciškonas Leonardas Kazimieras Andriekus (1914–2003), kuriam rankraštis atiteko iš Viktoro Gidžiūno (1912–1984) rankų⁶.

Kol atsiras grįžusiam į Kretingą rankraščiu rengėjas spaudai, skaitytojai ir lietuvių homiletikos bei lietuvių kalbos ir literatūros, etnologijos, pedagogikos, liaudies medicinos ir kitų mokslų tyrėjai turi puikią galimybę studijuoti *PVM*.

PVM sudaro Šepetytės pratarmė (p. 7–8), Remigijaus Oželio straipsnis „Kristocentrizmas kun. Jurgio Ambroziejaus Pabrėžos pamokslų rinkinyje ‘Pamokslai vairingose materijose’“ (p. 9–35), Šepetytės straipsnis „‘Pamokslai vairingose materijose’ kalbos ypatybės“ (p. 36–61), pamokslų tekstų faksimilės (p. 63–70) ir perrašai su tekstologiniais komentarais (p. 71–790), rankraščio aprašas (p. 791–798), parengimo ir rodyklių sudarymo principai (p. 799–800), šaltinyje esančių asmenvardžių (p. 801–809) ir vietovardžių (p. 810–815) rodyklės. Didžiulis leidinio privalumas – pridėtas

⁴ Ankstesnių Pabrėžos kalbos tyrimų apžvalga ir naujos koncepcijos: Subačius 1996; Subačius 1998; Subačius 2009.

⁵ [Pabrėža] 1822.
⁶ Puišienė 2019.

DVD su suskaitmenintu rankraščiu. Čia tyrėjai galės susipažinti su visu rinkiniu, pasitikrinti, pavyzdžiui, Pabrėžos rašybą, žodžių kėlimą, kurie perraše neišlaikyti. Perraše buvo atsisakyta ilgosios <ł> ir „tai, kas būdinga rašysenai – tarpai, raidžių dydžiai“ (p. 799). Vis dėlto tarp perrašo ir originalo nėra daug skirtumų. Rengėjos stengėsi išlaikyti originalo teksto kompoziciją, perteikti autoriaus paliktus tarpus nuorodoms ir kt., pabraukimus (p. 799), o išryškinti originalo puslapių numeriai spausdintą tekstą lyginančiajam su originalu padeda greičiau surasti reikiamą vietą.

Nežinia, kodėl apie pamokslus straipsnį parengęs Oželis, kaip, beje, ir Gidžiūnas, autoritetingiausias Pabrėžos pamokslų tematikos tyrėjas, neatkreipė dėmesio į pamokslų rinkinio visumą, paskirtį. Juk pats pirmasis tekstas pavadintas „Paógynymś || Pym prasydieyma Processyjś iprowodyjęczios Atpó-llskus Jubileusza Dydzioy i Bażniczy Mosiedy, sakits || toj wyitoj, nóu kórios prasydiey Jprawodyymś. – Metusy || 1826. Mienesie Rógsiej Dyino 28.“ Šis paraginimas – „Paógynymś“ – parodo, kokia proga rinkinys galėjo būti pradėtas sudarinėti. Nei Oželis, nei Gidžiūnas neatkreipė skaitytojų dėmesio, jog rinkinyje yra per dešimtys pamokslų, kurių pavadinimuose nurodoma, jog skirta Jubiliejiniams metams. Šepetytė atkreipė dėmesį, jog 1826 m., kuomet ir buvo paskelbti Didžiojo jubiliejaus metai, pamokslų yra daugiau – 12 (p. 8). Be to, PVM 1–302 iš 17 Pabrėžos pamokslų 8 yra datuoti 1826 m., o du – 1825 m., 1827 m., t. y. kai jau Jubiliejiniai metai buvo paskelbti ir tuoj po jų. Rinkinio pradžia prasideda paraginiu pasiruošti jubiliejui, o p. 295 tekstas pavadintas užbaigimu: „Ožbağa || Pamokslu apey Deszimti Dyiwa || Prisakimus. Sakita Kretingoy łaykó || Dydziojy Jubileusza. Metusy 1826.“ Ir toliau p. 303 prasideda lenkiškai ir pabaigoje lietuviškai rašytas Švėkšnos (kur Pabrėža neretai buvo kviečiamas pamokslauti) klebono Januškevičiaus Jubiliejinių metų pabaigai skirtas pamokslas. Antroje rankraščio dalyje yra keturi 1826 m. pamokslai, iš kurių trys su nuoroda, jog sakytas Jubiliejiniais metais.

Tad siekdama dar labiau pabrėžti čia aptariamo PVM leidinio reikšmę, pastebėsiu, jog Pabrėžos įžanginis pamokslas / paraginimas rodo, kad rinkinys (bent jau didžioji jo dalis) buvo skirtas 1825–1826 m. Didžiojo jubiliejaus, arba Šventiesiems metams, kuriuos šventė Roma ir visi katalikiški kraštai. Nuo seno tai būdavo labai didelis Bažnyčios ir pastoracinis įvykis tikinčiųjų bendruomenei, atidžiai stebimas monarchų, ir ne tik katalikų, nes tai buvo visuomenės nuotaikų rodiklis⁷. 1825–1826 m. Didžiojo jubiliejaus metai buvo dar ypatingi tuo, kad įvyko po 50 metų, nors nuo 1425 m. buvo švenčiami kas 25-eri metai (popiežiaus Pauliaus II iniciatyva).

Dėl Prancūzijos revoliucijos ir jos sukeltų įvykių Jubiliejiniai metai nebuvo skelbti 1800–1801 m. Pijus VI revoliucionierių buvo išvytas iš Romos ir mirė tremtyje. Nors Napoleonas 1801 m. pasirašė konkordatą su Šventuoju Sostu, bet naujai išrinktajam Pijui VII kilo nauja grėsmė, Jubiliejiniai metai nebuvo paskelbti.

⁷ Deszczyńska 2013, 373.

Idėją švęsti Jubiliejinius metus Lenkijos karalystėje iškėlė caras Aleksandras I. Popiežius Leonas XII 1824 m. gegužės 24 d. bulėje *Quod hoc ineunte saeculo*, pagarsintoje 1824 m. rugpjūčio 15 d., paskelbė 1825 m. Jubiliejinius metus Romai ir Italijai⁸. Derybos dėl jubiliejaus organizavimo tarp Šventojo Sosto ir Rusijos sutapo su politinių nuotaikų paaštrėjimu, visuomenės laisvėjimu. Aleksandro I mirtis (1825 m. lapkričio 19 d. / gruodžio 1 d.) buvo susijusi su dekabristų sukilimu Rusijoje. Jų teismas ir nuosprendis sutapo su Lenkijos karalystės ir Lietuvos slaptųjų organizacijų žlugimu. Esant tokiai situacijai, jubiliejumi siekta visuomenės nuraminimo⁹.

„Tieway ir Boczey musó“, rašo Pabrėža pirmajame pamoksle / raginime, labai laukė to švento laiko, kad galėtų „mazgotyis“ savo „Sumnenny“ ir gauti išganymą, bet nesulaukė, jų kaulai šventoriuose „wydro“ (p. 73). Pabrėža paaiškina, kodėl kas 25-erius metus Bažnyčios švenčiami Jubiliejiniai metai buvo nukelti:

nes ciełamy Pasaulie stroszny karey, yr sómyszymay poniawoiy. Szytay žmonis, par sawa bezbažnóma, yr griekus baysiausius, ózrustyna Dyiwa teyp stroszney: kad Jis yr sawa łoskas, yr paczius metus Jubileusza óztóriejy nóu tu, kóryi, wyito błagoiyma Majestota Dyiwa ózrustinta par sawa nepaczziwastes, wyito pakutas yr aszaru lyiiy-ma, pralyidyneiy Krauji wyns kyta: wyito pagróuzynyma dayktu swetymu nesłósz-ney atimtu; naujes dapyldyneiy rabawones, łopynstwas, yr ne wyina tyktay paszali, ale ciełas žemes stroszniausey pustyiy: o wyitoy sóleydyma neprietelems, akrutniauses damieróudawa tyrionstwas ne wyn ónt nóusydiejósiju, ale yr ónt wysó nekalcziausiuju. – Tadgi dabarczióu, kada žmonis pradieiy pažinty sawa bludus, toulidy yr Dyiwas teykies zwyłkteriety miłaszzyrdingomis akymis ónt žmoniu sawa nóusyžemynósiu: o tóu Rąka sawa yszytyista ónt karoiyma griesznika, teykas padóuty łoskaway ónt yszygelbieiyyma jo ysz prapółtyis, par priskóbynyma Szwętu Metu Jubileusza. – (p. 74).

Galima pastebėti, kad dėl neramumų XIX a. nauja šventė įvyko tik po 75-erių metų pertraukos – 1900 m. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, ištyrusi¹⁰ 1900–1901 m. Didžiojo jubiliejaus metų minėjimą Lietuvoje, pastebėjo, jog jie

vertintini kaip asmeninio ir kolektyvinio religingumo aktyvėjimo, ypatingos žmonių sanglaudos laikas. Jie išgyventi kaip malonės ir vilties metai. Gausiai išlikusios jubiliejaus memorijos, dažniausiai dailės objektai, leidžia sakyti, kad tai – lietuviybės proveržio metai, priartinę spaudos atgavimą. 1901-ieji įgavo ir filosofinį matmenį – suvokti kaip išskirtinybė, metų lavinos riboženkliis, nauja atskaita. Juk ir dvidešimčiai metų praėjus gydytojas, kultūros veikėjas Aleksandras Račkus (1893–1965), ragindamas savo tėvą knygnešį Mykolą Račką (1866–1937) užrašyti atsiminimus apie knygnešių

⁸ Deszczyńska 2013, 369.

¹⁰ Smilingytė-Žeimienė 2016, 200–232.

⁹ Deszczyńska 2013, 369, 371–373.

ir škaplierninkų „atsitikimus“ su caro valdininkais, prašė kiek galima tiksliau nurodyti, kada jie vyko, bet jeigu nebeatmenama, nurodyti – „buvo prieš Didįjį Jubiliejų ar po Jubiliejušo“.¹¹

Smilingytės-Žeimienės tyrimo kontekste žvelgdami į *PVM*, kur daugiau nei dešimt pamokslų skirta Jubiliejiniams metams, galime svarstyti, kiek Pabrėža galėjo atsižvelgti į Jubiliejinių metų programos turinį. Siekiant renginį padaryti visuotinį, programa Lenkijos Bažnyčios buvo rengiama kartu su pasauliečiais valdininkais¹². Kaip rodo Pabrėžos pamokslų geografija, Lietuvoje Jubiliejiniams metams buvo gerai pasiruošta. Kadangi Jubiliejiniai metai ir jų programa buvo skiriami ne tik tikinčiųjų pamaldumui ugdyti, tikėjimui stiprinti, raginimui tikinčiųjų gailestingumo darbams, bet ir broliškai vienybei Bažnyčioje bei visuomenėje skatinti, kyla noras pasvarstyti, kokia galėjo būti Pabrėžos pamokslų įtaka žemaičių demokratinėms nuotaikoms formuotis, laisvėjimo idėjoms plisti, juk žinome apie ankstyvą ir gausų jų išitraukimą į 1831 m. sukilimo organizavimą. Gali būti, kad dėl prasidėjusio sukilimo pamokslai nebuvo baigti rengti ir nebuvo publikuoti. Tokios ir panašios mintys kyla susipažinus su *PVM*.

Oželis minėtame straipsnyje „Kristocentrizmas kun. Jurgio Ambroziejaus Pabrėžos pamokslų rinkinyje ‘Pamokslai vairingose materijose’“ (p. 9–35) neliečia rinkinio paskirties, dėmesį sukoncentruoja į siauroką teologinį aspektą, kuris neatskleidžia rinkinio autorių įvairovės, teminio turtingumo. Tiesa, Jubiliejinių metų minėjimai, pirmą kartą 1300 m. paskelbti, buvo sumanyti Jėzaus garbei. Jie turėjo vykti kas 100-tą metų nuo Jo gimimo metų. Šiuo požiūriu Oželio pasirinktas straipsnio aspektas susijęs su rinkinio paskirtimi – Didžiojo jubiliejaus minėjimu, bet skaitytojas lieka nesupažindintas su rinkinio visuma. Neskirta straipsnyje dėmesio kitiems pamokslų autoriams (kun. Baltramiejaus Tiškevičiaus pamokslai p. 563–571 bei p. 606–612; kun. Kaliksto Kasakauskio – p. 593–605 bei p. 632–642). Skaitytojui ne teologui įdomu būtų išgirsti, kuo, pavyzdžiui, skyrėsi jų pamokslai nuo Pabrėžos: kalba, raiška ir pan.

Kadangi *PVM* rengėjos išlaikė originalią pamokslų rinkinio struktūrą, skaitytojui vertėjo paaiškinti Pabrėžos rinkinio ne chronologinį, o tematinį medžiagos išdėstymo principą, kuris ne žinovui yra nelengvai suprantamas.

Buvo galima atkreipti dėmesį į gana sudėtingą Pabrėžos pamokslų kompoziciją su neįprastais pavadinimais, pavyzdžiui: „Atskiris Pyrms“, „Padieiyms Pyrms“ (p. 81), „Ózsystanawyjymys Pyrms“ (p. 91), „Parskiris Pyrmasis“ (p. 226). Pabrėžos pamokslai ne tik struktūruoti, bet ir labai ilgi. Ar ir tuo jie įgyvendina „šiuolaikinius homiletikos reikalavimus“ (p. 12), kaip teigia Oželis.

Oželis paliečia Pabrėžos svarbiausius gyvenimo momentus. Tik neaišku, kodėl, rinkdamas informaciją apie Pabrėžos gyvenimą, jis labiau pasitikėjo Gidžiūno 1976 m. *Aiduose* paskelbtu straipsniu (ar jo perpasakojimu populiariuose informacijos šalti-

11 Smilingytė-Žeimienė 2016, 226.

12 Deszczyńska 2013, 373–374.

niuose?), o ne 1993 m. išėjusia monografija *Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849)*. Pavyzdžiui, autorius kartoja Gidžiūno straipsnyje vartotą „Aukštojoje Lietuvos mokykloje“ (p. 12), nors monografijoje jis rašė mums įprastą „Vyriausioji Lietuvos mokykla“¹³ (lot. *Schola Princeps Magni Ducatus Lithuaniae*, liet. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausioji mokykla*). Oželis, sekdamas pirmtakais, rašo, kad Pabrėža „ištiesai pasirašydavo visus savo pamokslus“ (p. 14), tačiau leidinio rankraščio apraše randame, kad kai kurie „tekstai nėra baigti“ (p. 794). Straipsnyje yra ir daugiau nekritiškų, šaltiniais neparemtų teiginių, kurie menkina tokiems leidiniams būdingų įvadinųjų straipsnių svarbą.

Vis dėlto galima pastebėti, kad PVM rengimas buvo puiki proga autoriui surasti naują tyrimų erdvę. Oželis, atrodo, paseks Gidžiūno pėdomis, kaip galima spręsti iš naujai publikuoto straipsnio „Mariologija kunigo Jurgio Ambroziejaus Pabrėžos pamoksluose“¹⁴.

Šepetytė straipsnyje „Pamokslų vairingose materijose‘ kalbos ypatybės“, remdamasi Giedriaus Subačiaus tyrimais, aptaria gana įvairuojančią pamokslų (1799–1831) kalbą, dėmesį sutelkdama į rašybą, fonetiką, kirčiavimą, morfologiją bei leksiką. Su Pabrėžos tekstais nesusidūrusiems skaitytojams šis pamokslų rašybos ir kalbos aptarimas palengvins skaitymą.

Leidinio rankraščio apraše Šepetytė nesupranta, kodėl Gidžiūnas monografijoje pateikė pamokslų rinkinio originalo didesnę apimtį: 61 poziciją. Šepetytė cituoja Gidžiūną:

Nuo 21 iki 30 numeriu atžymėti pamokslai yra pakartojimas tų pačių pamokslų, atžymėtų pradedant numeriu 9 iki 20. Tik nuo 31 numerio prasideda naujų pamokslų sąrašas. Šis pakartojimas čionai apleidžiamas (p. 798).

Iš tiesų, neaišku, kieno sudarytu sąrašu Gidžiūnas rėmėsi. Palyginę Gidžiūno paskelbtą pamokslų sąrašą¹⁵ su Kazio Pemkaus atšvieta (toliau – PWMA)¹⁶, padarytu iš Gidžiūno turėtų fotokopijų, matome, kad pamokslai iki 788 puslapio sutampa. Lyginant su autografu, atšvieta yra ne Pabrėžos, o Januškevičiaus (PWMA 303–309) lenkiškai (iš dalies lietuviškai p. 309) rašytas pamokslas (PWMA trūksta p. 310), bet nėra pabaigoje esančių lenkiškų ir lotyniškų tekstų, kurie jam ir nebuvo nufotografuoti¹⁷. Neaišku, kaip Gidžiūno turėtame rinkinyje prie pamokslų atsidūrė Pabrėžos tekstas apie priežastis, kurios veda į nuodėmę: „Pridotaš || pri Kļausyma korios ira tokiys || Okazyiys artyi i grieka wedatys: || (Łakšts. 53.)“¹⁸ (PWMA 1–8). Tad Gidžiū-

13 Gidžiūnas 1993, 13.

14 Oželis 2021, 200–207.

15 Gidžiūnas 1993, 281–285.

16 Žr. Bončkutė 2010, 248–264.

17 Gidžiūnas 1993, 97.

18 Gidžiūnas klaidingai parašė „Pridots“ ir „tokiigs“ (Gidžiūnas 1993, 285).

nas turėjo tuos pačius pamokslus, t. y. 48 lietuviškus tekstus ir Švėkšnos kunigo Januškevičiaus (lenkišką ir pabaigoje lietuviškai užrašytą).

Ir pabaigoje norisi tik akcentuoti, kad PVM rengėjos Aurelija Gritėnienė ir Rita Šepetytė savo užsispyrimo ir darbštumo dėka Jurgio Ambroziejaus Pabrėžos 250-ųjų gimimo metinių proga visiems besidomintiems vienuolio palikimu įteikė reikšmingą dovaną.

Literatūra:

- BONČKUTĖ, ROMA, 2010: „Jurgio Ambroziejaus Pabrėžos palikimas Klaipėdos universiteto Kazio Pemkaus bibliotekoje“, *Krikščionybės raidos kontekstai Žemaitijoje. Žemaičių krikštui – 600 metų*, Vilnius: VDA leidykla, 248–264.
- DESZCZYŃSKA, MARTYNA, 2013: „Program kaznodziejski Wielkiego Jubileuszu 1826 roku w zaborze Rosyjskim i w Rzeczypospolitej Krakowskiej“, *Przegląd Tomistyczny* 19, 369–388.
- GIDŽIŪNAS, VIKTORAS, 1993: *Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849)*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija.
- OŽELIS, REMIGIJUS, 2021: „Mariologija kunigo Jurgio Ambroziejaus Pabrėžos pamoksluose“, *Logos* 106, 200–207.
- [PABRĖŽA, JURGIS AMBROZIEJUS,] 1822: *KNINGA. – Tóreți sawiey Kozonius ónt nekóriu Nedielys Dyinu. [...]*; Klaipėdos universiteto bibliotekos Kazio Pemkaus biblioteka-archyvas (atšvietas, signatūra nepriskirta).
- PABRĖŽA, JURGIS AMBRAZIEJUS, 2009: *Taislius augyminis 1. 1–223*, parengė Ona Kažukauskaitė, Rita Šepetytė, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- PABRĖŽA, JURGIS AMBRAZIEJUS, 2014: *Taislius augyminis 2. 224–776*, parengė Ona Kažukauskaitė, Rita Šepetytė, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- PABRĖŽA, JURGIS AMBRAZIEJUS, 2015: *Taislius augyminis 3. 777–980*, parengė Ona Kažukauskaitė, Rita Šepetytė, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- PMWA – Jurgis Ambroziejus Pabrėža, *PAMOKSLAY Wayringosy Materyjosy Ať roźniu wyitu, iwayriusy łaykusy Sakity par Kónyga Ambroźiejó Pabreža Tercyjorío Zokana Szwęta Tiewa Prąćżysz-kaus*; Klaipėdos universiteto bibliotekos Kazio Pemkaus biblioteka-archyvas (atšvietas, signatūra nepriskirta).
- PUIŠIENĖ, AUDRONĖ, 2019: „Į Kretingą sugrįžo Jurgio Pabrėžos pamokslų rinkinio originalas“, *Pajūrio naujienos*, kovo 15 d. (<https://www.pajurionaujienos.com/?sid=18238&act=exp>).
- SMILINGYTĖ-ŽEIMIENĖ, SKIRMANTĖ, 2016: „Atminimas Didžiojo jubiliejaus, arba kaip lietuviai pasitiko XX amžių“, *Dailės kūrinys – istorijos šaltinis*, sudaryt. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 200–232.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 1996: „Jurgio Ambroziejaus Pabrėžos žemaičių kalba“, *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos* 8, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 10–113.

- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 1998: *Žemaičių bendrinės kalbos idėjos. XIX amžiaus pradžia*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2009: „Ambraziejaus Pabrėžos ‘Taislius augyminis’ (1843)“, *Taislius augyminis* 1. 1–223, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 9–28.
- VALANČIUS, MOTIEJUS, 2013: *Raštai* 6. *Žemaičių vyskupystė*, parengė Vytautas Vanagas, tekstai transponuoti į bendrinę kalbą Birutės Vanagienės, komentarai Vytauto Merkio, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

ROMA BONČKUTĖ
Filologijos katedra
Klaipėdos universitetas
Salomėjos Nėries g. 5
LT-92227 Klaipėda, Lietuva
el. p.: roma.bonckute@ku.lt

Gauta 2021 m. rugpjūčio 10 d.